

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ І СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ У СИСТЕМІ ВИМІРІВ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті висвітлено сутність соціальних гарантій, розглянуто прожитковий мінімум та мінімальну заробітну плату як основні соціальні гарантії, розкрито їх взаємозв'язок.

Ключові слова: соціальні стандарти, соціальні гарантії, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата.

В статье раскрыта сущность социальных гарантий, рассмотрены категории «прожиточный минимум» и «минимальная заработная плата» как основные социальные гарантии, раскрыта их взаимосвязь.

Ключевые слова: социальные стандарты, социальные гарантии, прожиточный минимум, минимальная заработная плата.

The essence of social guarantees is discovered in the article. The categories “living wage” and “minimum wages” as the basic social guarantees and their interaction are researched in the given article.

Key words: social standards, social guarantees, living wage minimum wages

Постановка проблеми. В контексті євроінтеграційної стратегії України особливої важливості набуває завдання цілеспрямованого забезпечення рівня та якості життєвих стандартів, адекватних стандартам ЄС, подальше формування в Україні середнього класу, що гарантує стабільність та демократизацію суспільства. Вирішення цих завдань пов'язане із досягненням Україною стабільного економічного розвитку, збільшенням темпів зростання ВВП, підвищенням конкурентоспроможності економіки, утвердженням нашої країни як високотехнологічної держави.

Застосування системи соціальних стандартів на практиці дозволяє регулювати рівень життя населення, запобігати небезпечній його поляризації за доходами, скорочувати бідність та повноцінно відтворювати робочу силу.

Аналіз актуальних досліджень. Еволюцію сучасної економічної думки в галузі теоретичних основ взаємозв'язку розподілу та соціального забезпечення представлено науковою спадщиною С.Брю, М.Вебера, Дж.Гелбрейта, Р.Даля, Дж.М.Кейнса, Х.Ламиерта, А.Маршалла, А.Пігу, П.Самуельсона, М.Фрідмена, Ф.Хайека, П.Хейне та інших. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували Д.Богиця, І.Бондар, В.Брич, О.Грішнова, Л.Денісова, Т.Кір'ян, А.Колот, В.Костриця, В.Латік, Е.Лібанова, М.Пап'єв, О.Савенко, М.Шаповал, П.Шевчук, В.Яцканич та ін. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій по різних аспектах соціального захисту населення, серед вчених дотепер не досягнуто

єдності у визначенні категоріального статусу соціальних гарантій, організаційно-фінансових джерел, форм та механізму їх реалізації в умовах трансформації економічної системи.

Актуальність проблеми формування та реалізації ефективної системи соціальних гарантій, її теоретична та практична значущість, високий ступінь дискусійності, необхідність осмислення та використання вітчизняної і закордонної теоретичної спадщини й практичного досвіду в цій сфері зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті. Метою статті є узагальнення підходів щодо застосування соціальних стандартів та соціальних гарантій та визначення основних напрямів удосконалення механізму їх регулювання за результатами аналізу оцінки рівня життя населення України.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно зазначити, що проблема взаємозв'язку економічних та соціальних процесів, необхідності спільного вирішення соціальних проблем та задоволення потреб кожної окремої людини розглядалася у суспільстві фактично з часів його зародження.

Серед найперших наукових дослідників соціальних та економічних питань можна відзначити Аристотеля, У.Петті, Ф.Кене, Ж.Тюрго, А.Сміта, Д.Рікардо, К.Маркса та інших.

Поняття «соціально-економічних гарантій» у сучасному розумінні виникло у Німеччині під впливом моделі соціального ринкового господарства В.Ойкена та цілісної концепції соціальної ринкової економіки А.Мюллера-Армака, А.Рюстова, В.Репке та Л.Ерхарда. Вони вважали, що для досягнення соціального вирівнювання необхідно забезпечити справедливість можливостей та життя гідне людини. Одним із регулюючих принципів, на думку В.Ойкена, за допомогою яких державні інститути можуть впливати на підсумки й умови господарських процесів, є соціальна політика, спрямована на забезпечення мінімальних соціальних гарантій (мінімальної заробітної плати, регулювання робочого часу, регламентація праці жінок та дітей).

Серед сучасних дослідників теорії мінімальних соціальних гарантій можна відзначити С.Раунтрі. Він є автором моделі «абсолютної» бідності, в рамках якої розробив критерії визначення рівня бідності, що базуються на харчових потребах та мінімальному доході, потрібному для придбання основних товарів. На цій основі він говорить про «межу бідності».

В Україні теорія мінімальних соціально-економічних гарантій хоч і мала певний розвиток, проте він є недостатнім, враховуючи вимоги часу.

Перш за все важливо розглянути змістовну сутність економічної категорії «соціальні гарантії». Поняття «гарантія» походить від французького «garantie» (від garantir – забезпечення, запорука), «соціальна» – від латинського «socialis» – суспільний.

Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який набрав чинності з 07.11.2000 р. «Державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; державні соціальні гарантії –

встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [5].

Доцільно з точки зору понятійної визначеності розрізняти поняття «соціально-економічні гарантії», «мінімальні соціальні гарантії» та «мінімальні соціально-економічні гарантії». В контексті аналізу потрібно визначити різницю між двома останніми поняттями:

- Мінімальні соціальні гарантії можуть включати такі гарантії, як, наприклад, мінімальний рівень освіти, мінімальний термін відпочинку для працюючого населення, мінімальний вік виходу на пенсію для різних категорій громадян.

- Мінімальні соціально-економічні гарантії є поняттям вужчим, ніж попереднє, і включають лише мінімально гарантований державою рівень доходу для різних соціальних груп.

Класифікацію соціальних гарантій доцільно, з огляду на поставлену проблему, розглядати у їх системному взаємозв'язку з категоріями: «пільги», «безоплатні послуги», «компенсації» та «привілеї», що схематично може бути представлено наступним чином на рис. 1.1.

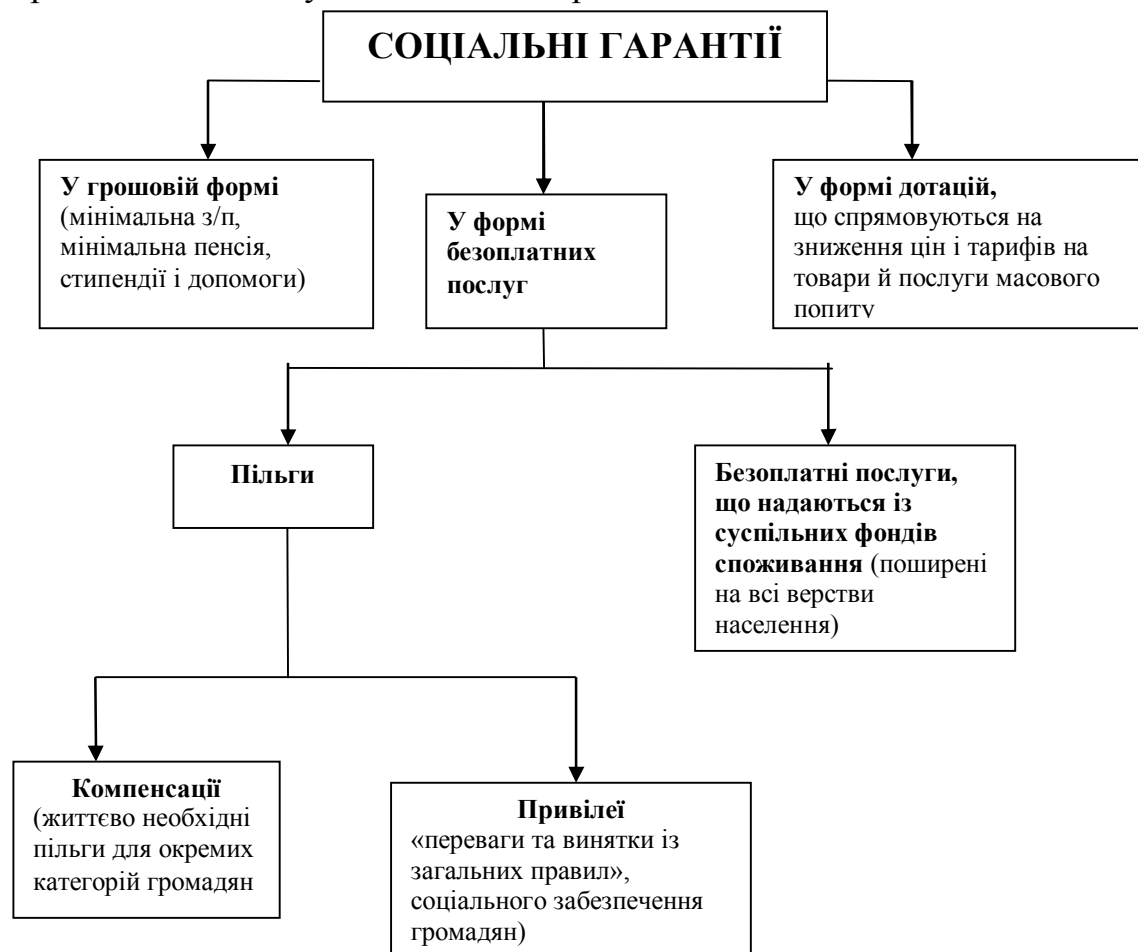

Рис. 1.1. Класифікація соціальних гарантій

Взагалі, право громадян на достатній життєвий рівень закріплене ст. 46 Конституції України: «Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом».

Прожитковий мінімум (ПМ) – це вартісна величина, яка достатня для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження її здоров'я і складається з набору продуктів харчування, а також мінімального Набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [5].

Відповідно до багатьох Законів України соціального спрямування, ПМ є основним соціальним стандартом, який застосовується для загальної оцінки рівня життя населення в Україні, є основою для реалізації та розроблення окремих державних соціальних програм. Важливість прожиткового мінімуму пов'язана також з тим, що за допомогою цього стандарту встановлюється кількість бідного населення, у якого доходи менші за величину ПМ. Тому в багатьох країнах уряди змушені розраховувати цей показник і встановлювати працюючому населенню мінімальну заробітну плату, не нижчу за цей показник.

Схема використання прожиткового мінімуму для розрахунків соціальних показників наведена на рис. 1.2. [2, с.32].

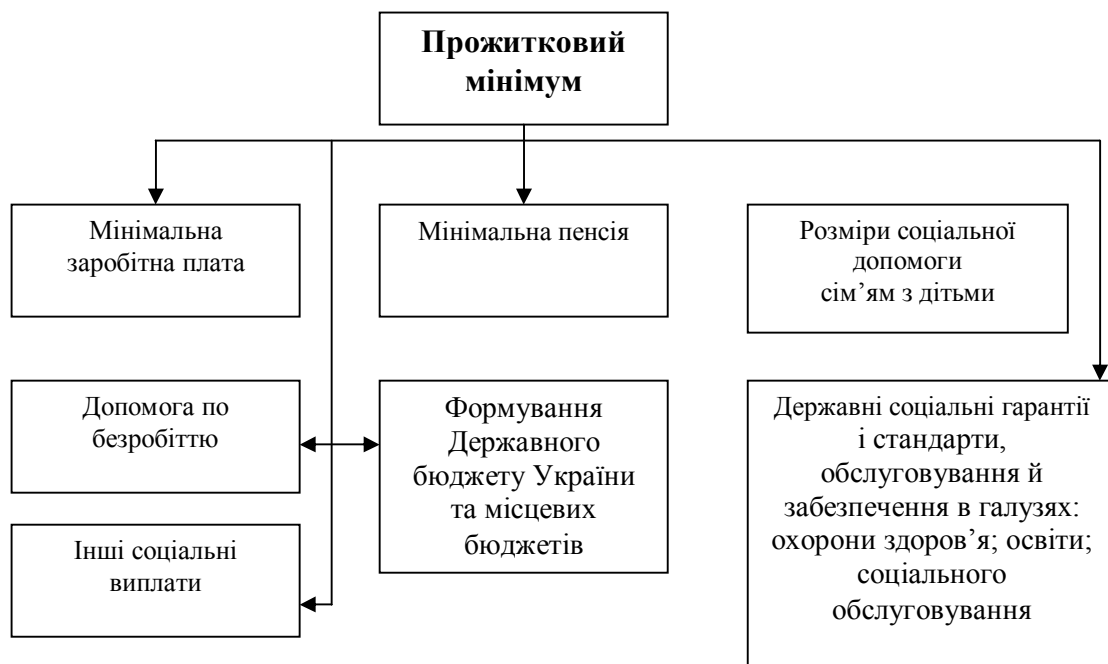

Рис. 1.2. Використання прожиткового мінімуму для розрахунків соціальних показників

Згідно з міжнародним правом, держава, встановлюючи мінімальні розміри оплати праці, а також пенсії за віком, стипендії, соціальні допомоги та інші компенсаційні виплати, має орієнтуватися на величину прожиткового мінімуму. Згідно Статті 1 Закону України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати у 2010 році» встановити у 2010 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб: Встановити прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 листопада 2009 року – 701 грн., з 1

січня 2010 року – 825 грн., з 1 квітня – 839 грн., з 1 липня – 843 грн., з 1 жовтня – 861 грн., з 1 грудня – 875 грн. [6].

Розміри державних соціальних гарантій у 2010 році, що визначаються залежно від прожиткового мінімуму, встановлюються відповідними законами, цим Законом та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України

Звернемо увагу на значні коливання темпів зростання індексу споживчих цін (ІСЦ) та прожиткового мінімуму (таблиця 1.1) [2, с.33].

Таблиця 1.1. Співвідношення темпів зростання ПМ та ІСЦ в Україні за 2001-2009 рр.

Рік	Середньорічний ПМ, грн.	Темпи зростання до минулого року, %		Перевищення темпів зростання ПМ над ІСЦ, в.п.
		ПМ	ІСЦ %	
2001	311,3	115,2	106,1	+9,1
2002	342,0	109,9	99,4	+10,5
2003	342,0	100,0	108,2	- 8,2
2004	362,23	105,9	112,3	-6,4
2005	423,0	116,8	110,3	+6,5
2006	463,75	109,5	111,6	-2,1
2007	518,5	111,8	116,6	-4,8
2008	607,5	117,2	122,3	-5,1
2009	626,0	103,1	109,1	-6,0

Перевищення темпів зростання ІСЦ над ПМ в умовах подолання наслідків фінансової кризи негативно впливає на рівень життя малозабезпечених верств населення. По суті, занижується основний соціальний стандарт, тому необхідно передбачити його індексацію до рівня ІСЦ. В перспективі вартісну величину ПМ слід коригувати так, щоб темпи зростання цього стандарту випереджали ІСЦ на декілька відсоткових пунктів, але ніколи не були меншими.

Як наслідок, розмір прожиткового мінімуму має, по-перше, враховувати зміни у структурі споживання, по-друге, випереджати зростання цін та інфляцію і поступово збільшуватись.

Ще однією соціальною гарантією є розмір мінімальної заробітної плати (МЗП).

Варто нагадати, що відповідно до міжнародних вимог розмір мінімальної зарплати має встановлюватись на рівні 2-2,5 прожиткових мінімуми. Тому нинішня заробітна плата більшості працівників бюджетної сфери, сільського господарства, рибальства, мисливства знецінює працю найманих працівників цих галузей і не виконує ні відтворювальної, ні регулюючої, ні стимулюючої функції. Працівників інших галузей можна віднести до середньозабезпечених, оскільки розміри нарахованої середньомісячної зарплати більше двох, але менше 7 прожиткових мінімумів. Однак цей інтервал надто великий, адже зарплати

працівники авіаційного транспорту та фінансової сфери наближаються до межі високого достатку (майже 6 прожиткових мінімумів).

Показники середньомісячної номінальної заробітної плати за видами економічної діяльності за I півріччя 2009 р. представлені в таблиці 1.2. [9].

Нині підприємства самостійно регулюють рівень оплати праці, за винятком розміру МЗП. При цьому на більшості з них нормування праці перебуває на примітивному рівні, оскільки ліквідовані або скорочені служби з нормування, а відповідальність за нормування праці несуть роботодавці, які іноді встановлюють надто високі норми. Для збільшення своїх прибутків підприємці під приводом економічної кризи звільняють працівників, а ті самі обсяги робіт виконує менша чисельність найманих працівників. Як наслідок – підвищується навантаження на працівників, знижуються можливості відтворувальної функції зарплати.

Таблиця 1.2. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності за I півріччя 2009 р.

	У середньому на одного штатного працівника			
	грн.	у % до		<u>Довідково:</u> I півріччя 2008р.
		середнього рівня	попереднього року	
Усього	1812	100,0	106,2	1707
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	1105	61,0	117,3	942
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1215	67,0	94,2	1289
Рибальство, рибництво	961	53,1	112,8	853
Промисловість	2002	110,5	103,7	1930
Будівництво	1392	76,8	78,4	1776
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1516	83,7	104,9	1445
Діяльність готелів та ресторанів	1229	67,8	105,7	1162
Діяльність транспорту та зв'язку	2286	126,1	107,8	2121
діяльність наземного транспорту	2028	111,9	103,7	1955
діяльність водного транспорту	2131	117,6	119,9	1777
діяльність авіаційного транспорту	4688	258,7	130,2	3600
додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	2434	134,3	102,5	2374
діяльність пошти та зв'язку	2245	123,9	119,2	1883
Фінансова діяльність	3891	214,7	108,5	3587
Операції з нерухомим майном,	2094	115,5	108,3	1933

оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям				
з них дослідження і розробки	2336	128,9	112,1	2084
Державне управління	2288	126,3	99,6	2297
Освіта	1575	86,9	114,4	1377
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1256	69,3	114,3	1099
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1690	93,3	119,6	1413
з них діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	1765	97,4	121,4	1453

Доречно зауважити, що порівняно з економічно розвиненими країнами Євросоюзу розмір МЗП в Україні у десятки разів менший. Зокрема, у 2008 р. він був у 33 рази меншим, ніж у Люксембурзі, в 29 – Великій Британії, 28 – Бельгії, 6 – Естонії, вдвічі меншим, ніж у Болгарії, де найменший розмір МЗП з-поміж усіх країн Євросоюзу [1, с. 5].

Порівняльний аналіз динаміки заробітної плати та соціальних гарантій в Україні протягом 2002–2008 рр. показав, що незважаючи на те, що середньомісячна зарплата зросла в 4,8 разу, а МЗП – у 4 рази, прожитковий мінімум для працездатних осіб збільшився в 1,8 разу, а відношення середньомісячної зарплати до прожиткового мінімуму – у 2,6 разу, питома вага МЗП у прожитковому мінімумі збільшилася у 2,2 разу й досягла 90,4%, допомога по безробіттю – 85,4% прожиткового мінімуму, однак індекс Кейтца знизився з 40,5% до 33,5%, або на 7 в. п. (таблиця 1.3) [1, с.6].

Таблиця 1.3. Динаміка заробітної плати по відношенню до соціальних стандартів у 2002-2008 р. (на кінець року)

Рік	Середня зарплата, грн.	Індекс Кейтца, %	Питома вага МЗП у ПМ, %
2002	376,4	40,5	41,8
2003	462,3	40,4	51,2
2004	589,6	35,7	54,4
2005	806,2	37,2	66,3
2006	1041,0	31,9	65,7
2007	1351,0	34,0	81,0
2008	1806,0	33,5	90,4

Для підвищення рівня соціального захисту громадян України в період фінансово-економічної кризи 20.10.2009 р. за № 4762 Верховна Рада ухвалила Закон України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної

плати у 2010 році», згідно з яким розмір мінімальної заробітної плати з 1 листопада 2009 р. – 744 грн, з 1 січня 2010 р. – 869 грн, з 1 квітня – 884 грн, з 1 липня – 888 грн, з 1 жовтня – 907 грн, з 1 грудня – 922 грн. [6].

Через недосконалу методологію визначення прожиткового мінімуму мінімальна зарплата не стала дієвим інструментом регулювання оплати, праці найманих працівників. Малий розмір МЗП в Україні не відповідає вимогам Європейської соціальної хартії. Тому для більшості найманих працівників заробітна плата не виконує ні відтворювальної, ні стимулюючої, ні регулюючої функцій

Отже, в умовах фінансово-економічної кризи необхідно спрямувати зусилля на зупинення подальшого зниження рівня життя населення та утримання його на базовому рівні, формування у населення впевненості у майбутньому. Першочерговими є такі заходи: а) подолання інфляції і збереження стабільної національної грошової одиниці – гривні; б) перехід до жорсткішої бюджетної політики; в) встановлення мораторію на надання нових пільг для населення; г) заморожування існуючого рівня соціальних витрат; д) збереження купівельної спроможності всіх соціальних пільг, а також рівня заробітної плати і пенсій, що вимагає коригування величини заробітної плати і пенсій на рівень інфляції; є) наближення рівнів соціальних гарантій до світових мінімальних стандартів тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, соціальні гарантії, які мали тривалий шлях розвитку, природно увійшли до загальної економічної системи держави.

1. Державні соціальні стандарти і нормативи в Україні застосовуються з урахуванням можливостей держави та втіленого в міжнародних правових актах світового досвіду соціальної політики для підтримки гідного рівня життя населення.

2. ПМ встановлює механізм соціального захисту малозабезпеченого населення, оскільки на його основі затверджуються всі державні соціальні гарантії, а тому він є одним із найважливіших стандартів у системі забезпечення добробуту населення країни.

3. Не слід допускати зниження мінімальної заробітної плати нижче за прожитковий мінімум та наближати її до мінімального споживчого бюджету, при цьому мінімальна заробітна плата по відношенню до середньої має складати 40-60%, що відповідає показникам економічно розвинутих країн.

4. Стратегічною метою державної політики доходів має бути доведення мінімальних соціальних гарантій до рівня нормативів вартості життя та удосконалення системи соціальної допомоги і виплат, механізмів захисту грошових доходів населення від інфляції. В перспективі бажано відмовитись від показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму».

Подальших досліджень потребує питання оптимізації політики доходів і підвищення рівня життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук К. Заробітна плата в контексті соціально-економічного захисту найманих працівників // Україна: Аспекти праці. – 2010. – № 1. – С. 3-9.
2. Вітер В. Прожитковий мінімум у системі вимірів рівня життя населення України // Україна: аспекти праці. – 2010. – №1. – С. 26-36.
3. Денисова Л. Уряд гарантує дотримання соціальних стандартів / Л. Денисова // Соціальний захист. – 2009. – №1. – С. 3-6.
4. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС). – Науковий звіт: міжнародна організація праці. – К.: – 2008. – 301с.
5. Закон України «Про державні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-Ш від 5 жовтня 2000р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 48. – Ст. 409; від 28.12.2007. – ВВР. – 2008. – №5-6, №7-8. Ст. 78. – [<http://zakon.rada.gov.ua>].
6. Закон України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 4, ст.19. – [<http://zakon.rada.gov.ua>]
7. Конвенції і Рекомендації Міжнародної організації праці (1919-1999).- Т.1-2. – [<http://mlsp.kmu.gov.ua>].
8. Момотюк Л.Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці // Фінанси України. – 2003. – №7. –С.84.
9. Статистичний щорічник України за 2009-2010 роки. – [<http://www.ukrstat.gov.ua/operativ>].
10. Шаповал М., Вітер В. Максимум для прожиткового мінімуму // М. Шаповал, В. Вітер // Урядовий кур'єр. – 2009. – 2 грудня. – № 224. – С. 19.